

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING MUSTAQIL PEDAGOGIK QAROR QABUL QILISHGA TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Solijonov Yahyojon Abdulvohid o‘g‘li

*Quva tumani Maktabgacha va maktab ta’limi bo‘limiga qarashli 64-sonli umumiy
o‘rta ta’lim maktabi amaliyotchi psixologi.*

Annotatsiya. Mazkur tezisda bo‘lajak pedagoglarning murakkab va noaniq pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga tayyorgarligini takomillashtirish masalasi yoritilgan bo‘lib pedagogik ta’limda vaziyatlarni oldindan modellashtirish, diagnostik savollar asosida zarur ma’lumotlarni to‘plash, muqobil qarorlarning ehtimoliy oqibatlarini baholash va qarorlarni refleksiv tahlil qilishga asoslangan yondashuvlar ko‘rib chiqilgan. Bo‘lajak pedagogning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishda qarorning o‘zi bilan bir qatorda, uni ishlab chiqish jarayonini ham baholash zarurligi ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: noaniq vaziyat, kasbiy mulohaza, pedagogik diagnostika, raqamli simulyatsiya, refleksiya, muqobil yechim, kasbiy tayyorgarlik.

Bugungi globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimida sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligiga qo‘yiladigan talablarni tubdan yangilamoqda. Endilikda o‘qituvchining professional salohiyati faqat muayyan fan doirasidagi bilimlarni egallagani yoki mashg‘ulotlarni belgilangan tartibda olib borishi bilan cheklanmaydi. Aksincha, uning pedagogik hodisalarni mustaqil tahlil qilishi, murakkab vaziyatlarning kelib chiqish sabablarini aniqlashi, mavjud sharoitga mos strategiyalarni ishlab chiqishi va o‘z faoliyati natijalari uchun mas’uliyatni zimmasiga olishi kasbiy kompetentligining muhim ko‘rsatkichlari sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, ta’lim oluvchilarning qiziqishlari, intellektual imkoniyatlari, o‘rganish usullari va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari o‘rtasidagi tafovutlar pedagogdan har bir vaziyatga individual yondashishni hamda asoslangan qarorlar ishlab chiqishni talab etadi. Pedagogik faoliyat o‘z mohiyatiga ko‘ra uzluksiz tahlil, tanlov va muvofiqlashtirish jarayonidir. Dars davomida yuzaga keladigan kutilmagan savollar, o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirishdagi qiyinchiliklar, ta’limiy maqsadlar bilan mavjud natijalar o‘rtasidagi nomuvofiqliklar o‘qituvchidan vaziyatni tezkor anglash va tegishli choralarni belgilashni taqozo qiladi. Bunday sharoitlarda avvaldan rejalashtirilgan faoliyat shakllariga qat’iy rioya etish har doim ham kutilgan samarani bermaydi. Shu bois pedagogning vaziyatga moslashish qobiliyati, muqobil harakat yo‘llarini ko‘rib chiqishi va ularning ehtimoliy natijalarini oldindan baholashi ta’lim jarayonining sifatini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan bir qatorda, ularni amaliy sharoitlarda qo‘llash imkoniyatlarini kengaytirish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogik qonuniyatlar, o‘qitish metodlari va tarbiyaviy ta’sir vositalari haqidagi bilimlar real vaziyatda mustaqil tahlil qilish, sabab-oqibat munosabatlarini anglash va maqbul yechimni tanlash ko‘nikmalari bilan uyg‘unlashgandagina amaliy qiymatga ega bo‘ladi. Oliy pedagogik ta’limda talabalarning

tayyor ma'lumotlarni o'zlashtiruvchi ishtirokchi sifatidagi mavqeyini o'zgartirib, ularni muammolarni aniqlash, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish va kasbiy faoliyatga doir tashabbuslarni ilgari surishga yo'naltirish zarur.

Mustaqil pedagogik qaror qabul qilishga tayyorgarlik bo'lajak o'qituvchining kasbiy shakllanishini ta'minlovchi ko'p qirrali jarayon bo'lib, u intellektual faollik, tanqidiy mushohada, pedagogik kuzatuvchanlik, ijodiy izlanish va refleksiv yondashuvning rivojlanganligini nazarda tutadi. Bunda talaba mavjud muammoni shunchaki aniqlash bilan cheklanmasdan, uning yuzaga kelish omillarini o'rganishi, turli yechimlarni qiyosiy baholashi, tanlangan usulning pedagogik maqsadga muvofiqligini asoslab berishi va erishilgan natijalarni tahlil qilishi lozim. Bu jarayon bo'lajak mutaxassisda kasbiy vaziyatlarga ongli munosabatni shakllantirib, o'z bilim va tajribasidan mustaqil foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shuningdek, mustaqil qaror qabul qilishni pedagogning yakka holda faoliyat yuritishi sifatida talqin etish to'g'ri emas. Kasbiy mustaqillik, avvalo, mavjud dalillarni tahlil qilish, shaxsiy pozitsiyani shakllantirish, o'z tanlovini mantiqiy dalillar bilan izohlash va zarur holatlarda boshqa mutaxassislarning tajribasidan oqilona foydalanish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv bo'lajak pedagogning tashabbuskorligini rivojlantirish bilan birga, hamkorlik madaniyati, kasbiy etika va mas'uliyat hissini ham mustahkamlaydi. Natijada pedagogik qarorlar tasodifiy mulohazalarga emas, balki ta'limiy maqsadlar, o'quvchilarning ehtiyojlari va kutilayotgan natijalarga asoslangan holda shakllanadi.

Bo'lajak pedagoglarning mustaqil pedagogik qaror qabul qilishga tayyorgarligini takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri - **noaniqlik sharoitida pedagogik mulohaza yuritishni rivojlantirish** hisoblanadi. Real ta'lim jarayonida muammoning sababi har doim ham darhol ko'rinmaydi. Masalan, o'quvchining topshiriqni bajarmasligi mavzuni tushunmaganligi, topshiriqning murakkabligi, o'ziga ishonchning pastligi yoki boshqa omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatda pedagog shoshilinch xulosa chiqarish o'rniga qo'shimcha ma'lumot to'plashi, aniqlashtiruvchi savollar berishi va vaziyatning turli sabablarini tahlil qilishi kerak.

Greiner, Katstaller va Oitnerning 2024-yilda e'lon qilingan tadqiqotida bo'lajak o'qituvchilarning baholashga oid murakkab pedagogik vaziyatlarda qanday mulohaza yuritishi o'rganilgan. Mualliflar pedagogik qarorlarda individual xususiyatlar, obyektiv mezonlar, ijtimoiy omillar va qarorning kutilayotgan ta'siri kabi jihatlar muhimligini ko'rsatadi [2]. Ushbu yondashuv bo'lajak pedagoglarni vaziyatga bir tomonlama baho berishdan saqlanishga, qarorlarini turli dalillar asosida shakllantirishga yo'naltiradi.

Mazkur jarayonni takomillashtirish uchun pedagogik ta'limga **“diagnostika - modellashtirish - tanlov - sinov - refleksiya”** ketma-ketligini joriy etish taklif etiladi. Dastlab talaba pedagogik muammoni aniqlaydi va zarur ma'lumotlarni to'playdi. Keyin vaziyatning ehtimoliy rivojlanish variantlarini modellashtiradi, muqobil yechimlarni taqqoslaydi, eng maqbul qarorni tanlaydi hamda uning natijalarini tahlil qiladi. Ushbu ketma-ketlik tayyor javobni yodlashga emas, mustaqil fikrlash jarayonini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak pedagoglarni qaror qabul qilishga tayyorlashda **simulyatsion ta’lim** ham alohida ahamiyatga ega. Adl-Amini, Mebner va Hardy tomonidan 2025-yilda *International Journal of Inclusive Education* jurnalida chop etilgan tadqiqotda inklyuziv ta’limga oid qarorlarni modellashtiruvchi simulyatsion o‘yin o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari simulyatsion o‘yinda qatnashgan bo‘lajak pedagoglarda qaror qabul qilishga oid refleksiyaning kuchayishi va inklyuziv ta’limga munosabatning ijobiy tomonga o‘zgarishi bilan bog‘liq natijalarni ko‘rsatgan [1]. Bu tajriba pedagogik ta’limda murakkab vaziyatlarni xavfsiz o‘quv muhitida sinab ko‘rish imkoniyatidan foydalanish muhimligini ko‘rsatadi. Shu asosda oliy ta’lim mashg‘ulotlarida shartli pedagogik vaziyatlar, virtual sinf ssenariylari va rolli topshiriqlarni qo‘llash mumkin. Masalan, talabalarga bir o‘quvchi topshiriqni mustaqil bajara olmayotgani, ikkinchi o‘quvchi esa topshiriqni juda tez tugatayotgani aks etgan vaziyat taqdim etiladi. Talabalar topshiriqni barcha uchun bir xil tashkil etish, qo‘shimcha ko‘mak berish yoki differensial topshiriqlar taklif qilish variantlarini tahlil qiladi. Har bir qarorning o‘quvchilar faolligi, mustaqilligi va ta’lim natijalariga ehtimoliy ta’siri muhokama qilinadi. 2024-yilda Alkan va hammualliflar tomonidan *Education and Information Technologies* jurnalida e’lon qilingan tadqiqot simulyatsiyaga asoslangan pedagogik tayyorgarlikda bir nechta manbadan fikr-mulohaza olish imkoniyatlarini tahlil qilgan. Tadqiqotda bo‘lajak pedagoglar, amaliyot rahbarlari va pedagogik ta’lim mutaxassislarning fikr-mulohazalari talabalarning o‘z faoliyatini anglashiga hamda o‘qitish ko‘nikmalarini rivojlantirishiga yordam berishi qayd etilgan [3]. Bundan kelib chiqib, pedagogik qarorlarni baholashda faqat o‘qituvchining xulosasiga emas, balki talabaning o‘z-o‘zini baholashi, tengdoshlar fikri va amaliyot rahbarining kuzatuvlariga ham tayanish maqsadga muvofiq.

Yana bir muhim yo‘nalish - raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt vositalaridan foydalanib, qaror qabul qilish jarayonini tahlil qilishdir. Bunda talaba sun‘iy intellekt taklif qilgan yechimlarni tayyor javob sifatida qabul qilmasdan, ularni pedagogik maqsad, o‘quvchilarning individual ehtiyojlari, axloqiy talablar va mavjud dalillar asosida tekshirishi kerak. Texnologiya muqobil variantlarni ko‘rish imkonini berishi mumkin, biroq yakuniy tanlovning mas’uliyati va asoslanishi bo‘lajak pedagogning o‘ziga tegishli bo‘lishi lozim. Shuningdek, mustaqil pedagogik qaror qabul qilishga tayyorgarlikni baholashda talabaning faqat tanlagan javobi emas, balki fikrlash jarayoni ham hisobga olinishi zarur. Buning uchun pedagogik muammoni aniqlash, ma’lumotlarni tahlil qilish, muqobil yechimlar ishlab chiqish, qarorni asoslash, ehtimoliy oqibatlarni oldindan ko‘ra bilish va natijalar yuzasidan refleksiya qilish mezonlaridan foydalanish mumkin. Bunday mezonlar talabaning kasbiy rivojlanishidagi kuchli jihatlar va takomillashtirish zarur bo‘lgan tomonlarni aniqlashga yordam beradi.

Bo‘lajak pedagoglarning mustaqil pedagogik qaror qabul qilishga tayyorgarligini takomillashtirish zamonaviy pedagogik ta’lim mazmunini rivojlantirish, kasbiy faoliyatga moslashuvchan yondashuvni shakllantirish va bo‘lajak mutaxassislarning amaliy salohiyatini oshirish bilan chambarchas bog‘liq. Pedagogik faoliyatning murakkabligi va o‘zgaruvchanligi kelajakdagi o‘qituvchilardan nafaqat puxta nazariy bilimlarga ega bo‘lishni, balki mavjud vaziyatni to‘g‘ri anglash, muammoli holatlarning sabablarini aniqlash, mustaqil mulohaza yuritish hamda pedagogik maqsadlarga muvofiq yechimlarni tanlashni ham talab qiladi. Shu bois kasbiy tayyorgarlik jarayonida

qaror qabul qilishni alohida ko‘nikma sifatida rivojlantirish bilan bir qatorda, uni pedagogning umumiy kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim tarkibiy qism sifatida shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Mustaqil pedagogik qaror qabul qilishga tayyorgarlikni rivojlantirishda nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, ularni amaliy vaziyatlarga tatbiq etish va olingan natijalarni tanqidiy baholash jarayonlarining o‘zaro uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. Talaba pedagogik vaziyatni tahlil qilish davomida mavjud ma’lumotlarni saralashi, muammoning ehtimoliy sabablarini aniqlashi, turli harakat variantlarini ishlab chiqishi va ularning pedagogik oqibatlarini oldindan ko‘ra bilishi zarur. Bunday faoliyat bo‘lajak mutaxassisda mustaqil fikrlash, mantiqiy xulosa chiqarish, vaziyatga moslashish va o‘z qarashlarini dalillar asosida himoya qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda diagnostik tahlil, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, simulyatsion mashg‘ulotlar, ssenariyli topshiriqlar va refleksiv baholash usullarini o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash muhim metodik yo‘nalish hisoblanadi. Xususan, pedagogik keyslar orqali murakkab vaziyatlarning mazmunini ochib berish, simulyatsiya yordamida turli yechimlarni sinab ko‘rish, o‘zaro fikr almashish orqali qarorlarning asoslanganligini tekshirish hamda refleksiv tahlil vositasida faoliyat natijalarini umumlashtirish talabalarning kasbiy tajribasini boyitish imkonini beradi. Bunda har bir metodning ta’limiy maqsadga muvofiq tanlanishi va izchil qo‘llanilishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak pedagoglarni mustaqil pedagogik qaror qabul qilishga tayyorlash uzluksiz, izchil va amaliyotga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi kerak. Bunda talabalarga tayyor yechimlarni o‘zlashtirishdan ko‘ra, muammolarni mustaqil anglash, vaziyatni chuqur o‘rganish, asoslangan tanlovni amalga oshirish va o‘z faoliyatini takomillashtirish imkoniyatini berish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv kelajakdagi o‘qituvchilarning kasbiy mustaqilligi, pedagogik moslashuvchanligi va mas’uliyatli faoliyat yuritish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun nazariy-metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Adl-Amini K., Mebner M. T., Hardy I. A simulation game for placement decision-making: Fostering reflection and belief change about inclusion in teacher education. – *International Journal of Inclusive Education*, 2025. – Vol. 29, No. 7. – P. 1197–1213. – Elektron manba: <https://doi.org/10.1080/13603116.2024.2319095>.
2. Greiner U., Katstaller M., Oitner T. Reasoning in classroom dilemma situations: How pre-service teachers judge performance assessment. – *Frontiers in Education*, 2024. – Vol. 9. – Article 1170118. – Elektron manba: <https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1170118>.
3. Kelleci Alkan Ö., Aksoy N. C., Kulaksız T., Kaplan H. A., Durmaz B. N., Özcan M., et al. A multi-feedback system integrated simulation-based teacher training to scaffold pre-service teachers’ teaching skills: A phenomenological approach. – *Education and Information Technologies*, 2024. – Vol. 29. – P. 20691–20713. – Elektron manba: <https://doi.org/10.1007/s10639-024-12657-4>.

5-Oktyabr, 2026-yil

4. OECD. A Flying Start: Improving Initial Teacher Preparation Systems. – Paris: OECD Publishing, 2019. – Elektron manba: <https://doi.org/10.1787/cf74e549-en>.

5. Schön D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.

6. Shulman L. S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching. – *Educational Researcher*, 1986. – Vol. 15, No. 2. – P. 4–14. – Elektron manba: <https://doi.org/10.3102/0013189X015002004>.

7. Ulferts H. (ed.). Teaching as a Knowledge Profession: Studying Pedagogical Knowledge across Education Systems. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 165 p. – Elektron manba: <https://doi.org/10.1787/e823ef6e-en>.

